

Robert Nouwen, Rome & de Lage Landen

Afgelopen zaterdag werd in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden het boek [Rome en de Lage Landen](#) van de Belgische historicus, archeoloog en museumdirecteur [Robert Nouwen](#) ten doop gehouden. Dat is een heel belangrijk boek: de eerste synthese over dit onderwerp in een halve eeuw. Ik heb vorig jaar opgetreden als meelezer van het manuscript, en mocht bij de presentatie een toespraakje houden. Uiteraard deed ik dat maar wat graag. Dit is wat je noemt: de eer hebben iets te mogen doen.

Maar er was een probleem. Al vóór de presentatie waren verschillende mensen verbijsterd over het bescheiden karakter van de presentatie. Iemand noemde de locatie een “derderangszaaltje”, en inderdaad: de Tempelzaal in het museum had meer voor de hand gelegen dan de Trajanuszaal. We hadden ook kunnen uitwijken naar de Waalse Kerk. Bij een zo belangrijk boek beleg je een symposium met een dozijn hoogleraren uit binnen- en buitenland. Je nodigt het NOS-journaal uit en de koning, die immers de bekendste historicus van Nederland is, en die ook het eerste exemplaar aannam van de [Wereldgeschiedenis van Nederland](#). Wij oudheidkundigen zijn toch niet minder dan andere historici?

Dilemma: ik wilde als spreker de organisatoren en de gastheer niet afvallen, maar de te bescheiden presentatie was inderdaad wat vreemd. Ik heb voor dit dilemma geen echt bevredigende oplossing gevonden en uiteindelijk mijn praatje maar ingeleid door te zeggen dat er menselijke en begrijpelijke factoren in het spel waren, dat het iets was om te bespreken bij een andere gelegenheid, en dat wij het er verder bij de borrel maar niet over moesten hebben. Het leidt immers tot niets, behalve een nare afdronk.

Synthese

Het boek van Robert Nouwen, *Rome en de Lage Landen* is, zoals gezegd, de eerste synthese over dit onderwerp in een halve eeuw: namelijk sinds *De Romeinen in Nederland* van [Wim van Es](#). Dat beleefde drie drukken tussen 1972 en 1980. En nu is er een opvolger. Ik mag bij lezingen de luisteraars graag wat prikkelen met ironie of overdrijving, maar niet nu: dit boek is belangrijk.

Elke wetenschap heeft overzichtswerken nodig, de zogeheten syntheses. Het zijn de boeken waarin je de hoofdlijnen kunt naslaan. Waaruit bestond in de Romeinse Lage Landen het takenpakket van een [procurator](#)? Welk legioen lag in [Nijmegen](#)? Hoe mobiel waren kooplieden uit [Tongeren](#)? Syntheses zijn noodzakelijk omdat niemand het totale overzicht heeft.

Sterker nog: doordat het databestand almaar groeit, hebben we steeds minder overzicht. Tot 2010 viel de wetenschappelijke productie over Romeins Nederland uit te drukken in meters papier, namelijk vijfentwintig meter sinds 2000. In deze tijd van PDFs lukt zelfs zo'n vergelijking niet. We verdrinken in de data (en desondanks is dat te weinig). Het meest in het oog springend zijn de archeologische vondsten. Er zijn ook inscripties bij gekomen en historiografische teksten, zoals de [Dexippus Vindobonensis](#). Niemand kan het nog overzien.

En dat was maar één aspect van het oudheidkundig bedrijf. Deze dataverwerking is immers geen wetenschap. Het is slechts een voorwaarde voor wetenschap. Het eigenlijke werk is de interpretatie van die data, en interpretaties veranderen in de loop der jaren.

Om het nog onoverzichtelijker te maken, verschijnt een deel van de relevante wetenschappelijke literatuur niet in het Nederlands of Engels. Daarom is de door Italiaanse classici geïdentificeerde inscriptie over het [bezoek van keizer Domitianus](#) aan Nijmegen, waar archeologen al eerder een opvallende piek in het circulerende kleingeld vaststelden, in Nederland lang onbekend gebleven.

Institutioneel gescheiden oudheidkundes

En nu ik de classici noemde: dat zijn geen archeologen. En omgekeerd zijn archeologen geen classici. Sinds in de jaren '80 de onderzoeksscholen [Archon](#) en [Oikos](#) zijn opgericht, zijn de twee oudheidkundige bloedgroepen verder uit elkaar gedreven. En zolang ik aan een hoogleraar archeologie moet uitleggen wat een [klankwet](#) is, is interdisciplinariteit een wassen neus.

Er bestaan momenteel twee institutioneel gescheiden oudheidkundes. Regelmatig baseren archeologen de interpretatie van mooie vondsten op inzichten die volgens oudhistorici verouderd zijn. Omgekeerd herhalen classici denkbeelden die door anderen zijn weerlegd. Ik heb ooit in een boze bui geschreven dat de meeste misinformatie wordt verspreid door wetenschappers die uitspraken doen buiten hun specialisme, en was verbaasd toen [De Volkskrant](#) me erop wees dat inmiddels [Lendering's Law](#) heet.

Nouwen als syntheticus

De kiesheid schrijft nu bescheidenheid voor, maar het is belangrijk te benadrukken dat de diverse oudheidkundige bloedgroepen onvoldoende weten van elkaar. Vandaar het belang van syntheses. En met de verschijning van *Rome en de Lage Landen* hebben we die dus voor het eerst sinds van Van Es. U kunt tegenwerpen dat er in de tussentijd wel degelijk overzichtswerken zijn verschenen, [noot](#) maar dat waren slechts geactualiseerde samenvattingen van Van Es. Lapwerk.

Rome en de Lage Landen is dus een *belangrijk* boek omdat het volledig is en actueel. Het is bovendien een *goed* boek omdat Nouwen én het materiële én het geschreven bewijs overziet. Bovendien overziet hij het Franse taalgebied: in Nederland een verdwijnende vaardigheid.

Als dit alles was, hadden we voldoende reden voor een toast. Maar dit is niet alles.

Wetenschapscommunicatie

Zoals u misschien weet staat het kantoor van dit museum één straat verder, in het huizenblok waar ooit [Simon Stevin](#) woonde. Een museumkantoor kan niet op een nobeler plek staan, want Stevin was een van de eersten die nadacht over de wijze waarop je wetenschappelijke inzichten het beste kon delen. Nouwen is een waardige opvolger van Stevin.

In de ideale situatie leggen wetenschappers hun werk zelf uit. Wim van Es kon dat, maar niet iedereen is zo getalenteerd. Bovendien is wetenschapscommunicatie

inmiddels een specialisme op zich, met als doel zoveel mogelijk zo accuraat mogelijke inzichten zo snel mogelijk zo goed mogelijk bij zoveel mogelijk zo relevant mogelijke mensen te laten aankomen. Idealiter:

Idealiter. Idealiter nemen de mensen de conclusies over en leven ze nog lang en gelukkig.

Maar dat is natuurlijk een sprookje. De [Nijmeegse aquaductaffaire](#) toonde een publiek dat de hakken in het zand zette tegen de wetenschap, en was mogelijk doordat archeologen hadden nagelaten hun bevindingen voldoende toe te lichten. De affaire escaleerde naar de Rekenkamer en het Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit, en beschadigde zowel de wetenschap als de betrokkenen. Het was *an accident waiting to happen*, omdat de methode waarop de claim was gebaseerd, niet op voorhand was uitgelegd.

Een eerste conclusie: het publiek moet vooraf, vóór er problemen zijn, toegang hebben tot uitleg van de methode. Deze nadruk op transparantie valt onder wat bekendstaat als “Public Understanding of Science”: het idee dat wetenschapscepsis ontstaat door onvoldoende kennis van het wetenschappelijk bedrijf. Zorg dus voor uitleg van de methoden, de theorievorming, de zwakke punten. Methodische uitleg neemt echter niet alle problemen weg.

Dwarsliggers

De eerste complicatie is de dwarsligger. Pakweg 1% van het publiek. Bij wijze van voorbeeld noem ik een andere kwestie, enkele jaren geleden, buiten de Romeinse Lage Landen maar wel relevant: afrocentrisme. Destijds [bekritiseerden](#) zwarte studenten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam hun docenten omdat die zwart erfgoed negeerden. De medewerkers begonnen pas toen, toen de kritiek er al was, [uit te leggen](#) hoe oudheidkundigen tot conclusies komen, waarna de sceptici ook de methodes betwijfelden. Alle goede didactische bedoelingen hadden dus vooral als gevolg dat er méér schade was voor de wetenschap en de betrokkenen. Dit is een schoolvoorbeeld van het zogeheten [backfire-effect](#).

Opnieuw: als mensen uitleg van de methode hadden gevonden, gewoon online, met een muisklik, was de schade beperkter geweest. Helemaal vermijdbaar was ze echter niet. De echte dwarsligger *wil* zich niet laten overtuigen en zoekt naar mogelijkheden om te zuigen. Niet lang na de affaire aan de Vrije Universiteit kreeg dit museum de [volle laag](#).

Publieksvragen

De tweede complicatie is dat ik hierboven wat makkelijk uitging van een passief publiek. Dat stelt echter vragen. Zoals het bij presentaties als deze gaat, zal een spreker die pijltjes heeft gebruikt, betogen dat die ook de andere kant op kunnen wijzen. Hier is het plaatje waarop u al zat te wachten.

En u weet ook al dat in een derde plaatje de pijltjes allebei de kanten op staan.

Een tweede conclusie: voorlichting is communicatie. De wetenschap kan iets “zenden” waarvan mensen nog niet weten hoe interessant het is, en de wetenschap moet vragen van het publiek beantwoorden. [noot](#) Alleen: “het” publiek bestaat niet. Er zijn diverse groepen. En *Rome en de Lage Landen* is zo belangrijk omdat Robert Nouwen op dit punt een ongebruikelijke maar verstandige keuze maakt.

Doelgroepen

Sta me wat oververeenvoudiging toe en laat me het publiek verdelen in mensen met hoge en lage informatiebehoefte.

Hoge informatiebehoefte	Tweede lijn: verdiepende informatie & rechtvaardiging van de informatie	<i>Know how?</i> <i>Know why?</i>
Lage informatiebehoefte	Eerste lijn: algemene informatie	<i>Know what?</i>

Op het eerste niveau constateren we bijvoorbeeld dat de Romeinen in pakweg Utrecht hun olijfolie importeerden uit [Andalusie](#); op het tweede leggen we vervolgens uit wat [Dressel-20-amforen](#) ons vertellen. Waar de behoefte aan verdiepende informatie *precies* ligt, valt af te leiden uit de vragen die mensen stellen. Musea hebben daar zicht op, en u begrijpt dat ik daarmee eigenlijk zeg dat een museumdirecteur als Robert Nouwen begrijpt wat op het spel staat.

Een kwart van de gestelde vragen betreft hoe oudheidkundigen weten wat ze weten. We kunnen op het tweede niveau dus tevens uitleggen wat een verspreidingskaart van Dressel-20-amforen vertelt en met welke proxydata de olijfoliehandel is gekwantificeerd. Een goede voorlichting bedient, in deze oververeenvoudigde weergave, beide groepen.

De sleuteldoelgroep

Echter, mensen met een hoge informatiebehoefte komen er momenteel doorgaans bekaaid vanaf. De oudheidkundige voorlichting beperkt zich veelal tot de eerste lijn. Vaak wordt dezelfde, eenvoudige en niet zelden verouderde of zelfs ronduit onjuiste informatie herhaald, en te vaak geloven juist geïnteresseerde mensen de claims niet langer. Deze week was er leuk nieuws over de ontdekking van de regels van een [Romeins spel](#), en van begin af aan was er [kritiek](#) op de berichtgeving.

We mogen wel enig vertrouwen hebben in de wetenschap, en dan maakt dit wantrouwen de oudheidkundige wetenschappen nodeloos kwetsbaar. Ik noem nog eens de Nijmeegse aquaductenaffaire: uw gemeente wil een toeristisch wandelpad aanleggen langs het aquaduct bij uw achtertuin, maar kan niet uitleggen waarom archeologen weten dat daar een aquaduct is. Dan zet u de hakken in het zand, hijst de rode vlag en gaat, zoals dat tegenwoordig heet, “zelf onderzoek doen”. Met deze wetenschapssceptis erbij krijgen we een tweede schema.

	Wetenschapspositief	Sceptisch
Hoge informatiebehoefte	Tweede lijn: verdiepende informatie & rechtvaardiging van de informatie	Derde lijn: gesprekken
Lage informatiebehoefte	Eerste lijn: algemene informatie	–

De eerste lijn is het algemene aanbod, in de tweede lijn leggen we uit op waarop dat is gebaseerd en in de derde lijn proberen we sceptici ervan te overtuigen waarom de wetenschappelijke methode de meest redelijke is. Dat vergt een persoonlijk gesprek waarin de voorlichter een onderscheid aanbrengt tussen enerzijds de wetenschap en anderzijds de bezorgdheid die de betrokkene ervan weerhoudt de methode te aanvaarden. Zo'n gesprek – ik spreek uit ervaring – is tijdrovend. Wil je dat vermijden, dan moet de tweede lijn op orde zijn. Al vóór de problemen ontstaan moet de eerstelijns-informatie zijn gerechtvaardigd.

De tweede lijn dient dus om proactief sceptis te bestrijden. Je verhindert dat mensen met een hoge informatiebehoefte teleurgesteld “zelf onderzoek gaan doen”. Maar er is nog een reden om de tweede lijn serieus te nemen. Je kunt deze mensen ook inzetten vóór de wetenschap. Zij zijn de sleuteldoelgroep: zij kunnen de wetenschap niet alleen beschadigen maar kunnen het wetenschappelijk signaal ook versterken en beschermen.

Ik noem Spanje, waar archeologische musea uitleg bieden van wat oudheidkundigen feitelijk doen. Toen bijvoorbeeld de gemeente [Cartagena](#) een bouwvergunning afgaf voor een project waarbij de sporen van een [Karthaags](#) paleis dreigden te worden overbouwd, kwam de bevolking in het geweer. De archeologen hadden, door de sleutelgroep te bedienen, hun vak verankerd in het culturele leven en zo de wetenschap beschermd.

Nouwen als communicator

Het is dus niet omdat alle kritiek volledig valt te pareren dat ik pleit voor “Public Understanding of Science”. Die ene procent dwarsliggers bereik je sowieso niet. Wat we met verdieping en methodische uitleg wél bereiken, is dat de groep van pakweg 20% die anti-wetenschappelijk worden kan, niet eveneens wegdrijft. Bovendien kunnen we, door de sleutelgroep meer aandacht te geven dan tegenwoordig het geval is, oudheidkundige kennis cultureel verankeren. En dit is, opnieuw, waarom *Rome en de Lage landen* belangrijk is. Robert Nouwen bedient de sleutelgroep.

Daarmee maakt hij een andere keuze dan we in Romeins Nederland gewend zijn. Zoals gezegd is de voorlichting te vaak beperkt tot de eerste lijn. De [Romeinse limes](#) bijvoorbeeld presenteert zich met een stortvloed aan steeds dezelfde informatie, met als gevolg dat betrouwbare informatie (die er wel is) inmiddels onzichtbaar ligt onder de oppervlakkigheden. Ooit heette dat [junk news](#), tegenwoordig *flooding the zone*.

Als dit nieuwe wegen in het erfgoedmanagement zijn, lopen we daarover steeds verder het moeras in. Niemand kan momenteel ontdekken welk *excess empirical content* rechtvaardigt waarom ten gunste van de Romeinse limes de Germanen uit ons geschiedbeeld zijn verwijderd. Ik ben niet de eerste of enige die zich afvraagt of het wel een vooroordeel is dat oudheidkundigen meedraaien met iedere culturele en politieke wind. Daarom is het weldadig een boek over de Romeinse tijd te lezen dat de wetenschappelijke autonomie herneemt. Opnieuw een reden om *Rome en de Lage Landen* te prijzen.

De toekomst

Is het boek perfect? Nouwen zal als eerste erkennen dat hij keuzes heeft moeten maken. En anderen maken andere keuzes. Ikzelf zou bijvoorbeeld meer hebben gedaan met taalkunde en [Romeinse Recht](#). Nouwen zal ook als eerste erkennen dat *Rome en de Lage Landen* zal verouderen. De vraag naar een volgende synthese zal met elke ontdekking toenemen.

Ik stel me voor dat die volgende synthese geen boek is maar een voor alle doelgroepen toegankelijke website, waarop alleen iets verschijnt dat door een archeoloog, een historicus en een classicus is gefiatteerd. En die website is, net als [Neerlandistiek.nl](#), niet afgesloten met een betaalmuur. Immers, zolang desinformatie gratis is en we voor goede informatie moeten betalen, geldt dat *bad information drives out good*. Onze digitale synthese mag geen betaalmuurmedeplichtige zijn. Ik denk verder dat de musea geoutilleerd zijn om dit project te beginnen.

Envoi

Terug naar het heden. Nouwen heeft België en Nederland de synthese geschonken die we nodig hadden. We kunnen mensen met een hoge informatiebehoefte, als

onderzoekers iets moois ontdekken, op een verantwoorde wijze een verantwoorde context bieden. Classici kunnen zien wat archeologen hebben bereikt, archeologen kunnen profiteren van actuele inzichten van classici en oudhistorici.

Hoe gaan we vanaf hier verder? Ik vertrouw op een symposium over *Rome en de Lage Landen*. Een symposium over publieksgeschiedenis, over samenwerking tussen de oudheidkundige bloedgroepen, over verdieping. En ik meen dat bij zo'n symposium een dozijn hoogleraren uit binnen- en buitenland aanwezig behoort te zijn, inclusief de bekendste historicus van Nederland.